

Ks. ROMAN SZMURŁO

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

**ŚMIERĆ MANIEGO
(FRAGMENTY III HOMILII MANICHEJSKIEJ)
WSTĘP, KOMENTARZ I TŁUMACZENIE
Z JĘZYKA KOPTYJSKIEGO**

WSTĘP

W 1930 r. angielski kolekcjoner A. Chester Beatty nabył paczkę z tekstami koptyjskimi od Kairskiego handlarza antyków. Przekazał je do opracowania niemieckiemu badaczowi Hugo Ibscherowi. Temu, po początkowych niepowodzeniach, udało się wyodrębnić 48 arkuszy stosunkowo dobrze zachowanych. Stwierdził, że zawierają teksty manichejskie i pochodzą one prawdopodobnie z drugiej połowy IV w. z małej osady leżącej na południe od Fajum. Następnie Hans Jakob Polotsky dokonał podziału na cztery główne części, odczytania i tłumaczenia odkrytych fragmentów¹. Tytuł „homilie” został zaczerpnięty z określeń przypisanych do pierwszej i drugiej części². Pierwsza jest określona jako ΠΛΟΓΟΣ ΜΠΣΑΠΣΠ (Kazanie o błaganii)³ a druga jako ΠΛΟΓΟΣ ΜΠΝΔΔ ΜΠΟΛΕΜΟΣ (Kazanie o wielkiej wojnie)⁴.

Tak zwane *Homilie manichejskie* nie są autorstwa samego Maniego, lecz jego uczniów i wyznawców. Pierwsze dwie części zostały prawdopodobnie pierwotnie zredagowane w ostatnich dziesięcioleciach III w., trzecia część około 300 r., a czwarta nie daje żadnych przesłanek do datowania⁵. Jak przypuszcza H. Ibscher, celem homilii było propagowanie nauki manichejskiej (I–II homilia), a także wewnętrzne zbudowanie wiernych (III–IV homilia)⁶.

Tłumaczony fragment należy do III homilii, która została opatrzona tytułem ΠΛΟΓΟΣ ΜΠΝΔΔ ΜΠΟΛΕΜΟΣ (Część o ukrzyżowaniu)⁷. Ta część zawiera opis prześladowania Maniego za Bahrama I. Życzliwy Maniemu król Szapur umarł w 272–273 r. Po nim na tronie zasiadł jego starszy syn Hor-

¹ Por. H. J. Polotsky, *Manichäische Homilien*, Band I, Stuttgart 1934, IX–XI.

² Tamże, XV.

³ Tamże, XV.

⁴ Tamże, XVI.

⁵ Tamże, XV.

⁶ Tamże, XV.

⁷ Tamże, XVI.

mizdas, który kontynuował życzliwe nastawienie ojca⁸. Po roku rządów Hormizdas zmarł, a na czele państwa stanął jego młodszy brat Bahram I. Nowy władca zmienił całkowicie nastawienie do Maniego i jego zwolenników. Następuje stopniowy powrót znaczenia religii mazdajskiej. Przywódca mazdaizmu, Kartir, z irytacją patrzył na rosnące wpływy Maniego na dworze królewskim Szapura i czekał na stosowną chwilę, aby przywrócić dawne znaczenie oficjalnej religii⁹. Historia opisana w homilii rozpoczyna się od podróży misyjnej Maniego do rodzinnej Babilonii. Mani zamierzał kontynuować swą podróż do regionu Kuzjany, na Wschodzie, ale został powstrzymany przez wojska królewskie i zmuszony do powrotu. Szybko zrozumiał, iż nastawienie króla i jego dworu wobec niego zmieniło się diametralnie i kres jego życia jest bliski. W takich okolicznościach zapowiedział uczniom swoją śmierć. (44) Gdy przebywał u nowo nawróconego księcia o imieniu Bat, otrzymał rozkaz od króla, aby natychmiast udał się do Belapat (Gundeszapur), w poblizę rezydencji królewskiej. Udał się w podróż i przybył do stolicy w niedzielę. Jego przybycie wywołało pewną sensację. Natychmiast o jego przybyciu doniesiono Kartirowi, a ten przekazał informację jednemu z głównych urzędników dworu Bahrama. Wkrótce stanął przed obliczem króla (45) i został przesłuchany. Bahram pytał o pochodzenie jego religii. (46) Mani wykazał nadprzyrodzony charakter swojej religii. (47) Wspomniał okazaną mu życzliwość przez Szapura i Hormizdasa. Bahram kazał zakuć go w kajdany. (48) Następnie Mani skierował do uczniów osobiste pouczenia (tekst nietłumaczony, zniszczony: 49–52). Wzniósł ostatnią modlitwę do Jezusa (jednocześnie do Dziewicy Światłości i do Umysłu Wielkości). (53 i 54 [zniszczony]). Dalsze strony ukazują śmierć Maniego (55–56; tekst nietłumaczony, zniszczony). Po śmierci Mani przybywa do Królestwa Światłości (57–58; nietłumaczony, zniszczony), gdzie jego zwłoki oplakują trzy katechumenki (59). Homilię kończy krótkie podsumowanie, które akcentuje główne wydarzenia przedstawione w opowiadaniu (60).

W tłumaczonym tekście dostrzegamy wyraźne podobieństwa sądu nad Manim do opowiadań ewangelicznych o sądzie, męce i śmierci Jezusa¹⁰.

Wydania Tekstu

H. J. P o l o t s k y, *Manichäische Homilien*, Band I, Stuttgart 1934, 44–60.

⁸ A. M a g r i s (a cura di), *Il manicheismo, Antologia dei testi*, Vago di Lavagno 2000, Morcelliana, 107.

⁹ Por. tamże.

¹⁰ Odpowiedź Maniego na pytanie o pochodzenie jego religii jest podobna do odpowiedzi Jezusa udzielonej Pilatowi na temat nadprzyrodzonego charakteru jego Królestwa (por. J 18,26). W ogóle samo przesłuchanie Maniego przypomina przesłuchaniu Jezusa (por. J 18,28–40). Przesyłanie Maniego od jednego urzędnika do drugiego odpowiada przesłuchiowaniu Jezusa przez Heroda i Pilata (por. J 23,1–25). Podobnie troska „trzech katechumenek” okazana ciału Maniego przypomina opowiadanie o niewiastach przy grobie po śmierci Jezusa (por. Łk 24,1–11).

Przekłady nowożytne

Niemiecki:

H. J. P o l o t s k y, *Manichäische Homilien*, Band I, Stuttgart 1934, 44–60.

Włoski:

A. M a g r i s (a cura di), *Il manicheismo, Antologia dei testi*, Vago di Lavagno 2000, Morcelliana, 107–111.

PRZEKŁAD

44. [...] Nie poruszył, aż dotarł do Hormezdakszahr¹¹. Chciał powrócić do Kuschana. [...] Następnie powrócił w gniewie i strapieniu serca¹². Przybył do ziemi Susiany¹³. Wyszedł z Hormezdakszahr aż dotarł do Messeny. Z Messeny dotarł do rzeki Tygrys¹⁴, która rozciąga się aż Ktezyfontu¹⁵. Gdy odchodził i był w drodze, uczynił pewne wzmianki¹⁶ o swoim ukrzyżowaniu, mówiąc im: przypatrzcie się mi i nasyćcie się mną, moi synowie, ponieważ oddałem się od was ciałem¹⁷. (...)

45. [...] i przybył do Belapat, miejsca ukrzyżowania i miejsca, w którym przygotowano¹⁸ kielich [...]. Gdy Magowie¹⁹ zauważyli, jak (*ludzie*) pytali: „kim jest ten, który przybył?“, mówiono im: „to jest Mani!“ Kiedy to usłyszeli²⁰, byli pełni gniewu²¹. Wyszli i oskarżyli go przed Kardelem²². Sam Kardel posłał do Doradcy²³. Potem Kardel z Doradcą poszli i przedstawili oskarżenie²⁴ wobec Magistor²⁵. Sam Magistor przesłał królowi. Gdy usłyszał o nich (tj. oskarżeniach) [...], wówczas posłał i wezwał mojego Pana. W niedzielę²⁶ przybył do Belapat i następnego dnia²⁷ oskarżo-

¹¹ Hormezdakszahr – miasto w Chuzystanie, dziś nazywa się Ahwas am Karun. Por. H. J. P o l o t s k y, *Manichäische Homilien*, Band I, Stuttgart 1934 [dalej: Polotsky], przypis b. 44.

¹² Dosl. „będąc strapiiony sercem” – ἐαρινω̄ π̄ρῑοῡ, Polotsky, 44’13.

¹³ Πικαζ̄ Πουζεος̄, Polotsky, 44’13.

¹⁴ Περὸ π̄τ̄ρῑς, Polotsky, 44’15–16.

¹⁵ Κτεσιφῶν, Polotsky, 44’16.

¹⁶ Dosl. „rzucił jakieś wzmianki” – ἀπιοῡξε̄ π̄ρῑξω̄ρῑε, Polotsky, 44’17–18.

¹⁷ Dosl. „według ciała” – κατὰ σῶμα, Polotsky, 44’20.

¹⁸ Dosl. „w którym przyłączono” – ἐταγ̄τω̄τ, Polotsky, 45’10.

¹⁹ Πηαγο̄ῡκᾱῑος̄, Polotsky, 45’11.

²⁰ Dosl. „kiedy usłyszeli te” – π̄τᾱρο̄ῡσ̄ω̄τῑ ε̄πε, Polotsky, 45’13–14.

²¹ Dosl. „napelnili się gniewem” – ἀπιοῡζ̄ π̄ρᾱκε̄, Polotsky, 45’14.

²² καρ̄δεᾱ Polotsky, 45’15: terminem tym określano Wielkiego Kapłana kultu mandejskiego, który był religią państwową w czasie panowania Sassanidów.

²³ σῡνκᾱθε̄ρος̄, Polotsky, 45’15. *Synkathedros* w terminologii administracji rzymskiej (tu tłumacz koptyjski zastosował dla określenia funkcji w administracji Sassanidów) znaczy „doradca”, a bardziej dosłownie „asesor”. Być może chodziło tu o głównego doradcę króla. Trudno to autorytatywnie określić.

²⁴ Dosl. „wygłosili obciążenie” – ἀγ̄θε̄ο̄ῡο̄ π̄κᾱτῑγο̄ριᾱ, Polotsky, 45’16–17.

²⁵ Πηᾱκ̄το̄ρ, Polotsky, 45’17. W Imperium Sassanidów terminem „magister” określano zarówno mistrza ceremonii (*magister officiorum*), jak i wyższego przełożonego wojska (*magister militum*). Zob. A. M a g r i s, *Il manicheismo...*, 108 p. 116.

²⁶ Dosl. „w dniu niedzieli” – ζ̄ν̄ῑ[π̄ρ̄ο̄]ῡε̄ π̄τ̄κῡριᾱκῑ, Polotsky, 45’

²⁷ Dosl. „w drugim” – ζ̄ν̄ῑ.ᾱε̄ῡτε̄ρᾱ, czyli w poniedziałek, Polotsky, 45’21.

cie go i wspomóżcie go mocno⁴⁴, ażeby nikt nie wykroczył i nie zgrzeszył przeciwko niemu'. Lecz są dowody dla ciebie, że król Szapur otoczył mnie dobrze opieką, i listy, które napisał o mnie według każdego kraju do szlachetnie urodzonych, aby mnie otoczyli opieką" Nie w czasie króla Hormizdasa⁴⁵ [...] byłem przy nim [...] po królu Szapurze⁴⁶. „To ty jesteś, który [...] Ty sam, ty zobaczyłeś⁴⁷, że Hormizdas jest czczony bardzo". Kiedy król dostrzegł, że [...]. Każda rada i każda obrona: [...] i nie było żadnej w ogóle sprawy przeciw niemu⁴⁸, zabójstwa [...] biczowaniu [...Mani] powiedział: „Spójrz, o Słońce, jesteś świadkiem, że król [...] wobec mnie w swoim wszeteczeństwie" Potem król rozkazał związać mojego Pana⁴⁹ Kazał nałożyć⁵⁰ trzy łańcuchy [...] na jego stopy. Skuli łańcuchem jego szyję⁵¹. Ciągnęli go młodzieńcy [...] przed nim w lęku. Wówczas po tym wszystkim przypomniał, że miał łańcuchy na nogach [...].

Tekst uszkodzony. Zachował się fragmentarycznie.

Od strony 53.

O, Sędzio wszystkich światów! Wysłuchaj modlitwy sprawiedliwych [...]. O prawdziwy Ojciec sierot i obłubieńcze zbolącej wdowy! O Pierwszy sprawiedliwości⁵²! Wysłuchaj głosu tego, który jest udręczony: [...] mój Zbawicielu! O, Człowieku Doskonały, Dziewico Światła! Przyciągnijcie do siebie moją duszę z tej otchłani! Zawstyďte nienawidzących za pomocą waszego [...]. Wy posłaliście mnie do tego [...] Umysłu Wielkości⁵³, istoty⁵⁴ [...]. To Ty mnie skierowałeś i posłałeś, [wysłuchaj] szybko mojej modlitwy! Uwolnij więźnia z rąk tych⁵⁵, którzy mnie porwali. Uwolnij związanego kajdanami z żelaza! Uchronij mojego ducha od [...], moją duszę od [...] zginął w środku tego świata [...] że zniosłem je⁵⁶ z powodu twoich [...] od mojej młodości. Oby twoja wielka moc mogła [...] twoi potężni aniołowie [...] oszustwo, i abym odrzucił moje łańcuchy i powierzył⁵⁷ dom swojemu panu [...] w swoim ciele. Ogołoć mnie [...]. Ty masz [...]. Przybyli na ziemię [...]. Nauki⁵⁸ [...]. Bowiem kto ciebie zapyta, odpowiesz [...] wobec ciebie, jemu dasz [...] wezwij przeciw Tobie [...] wysłuchałeś [...].

⁴⁴ Dosl. „pięknie, bardzo” – ΚΑΛΩΣ, Polotsky, 48'5.

⁴⁵ ΖΩΡΗΜΙΣΑΔΑ, Polotsky, 48'10.

⁴⁶ ΗΠΙΠΤΕΑ ΣΑΠΩΡΙΣ ΠΡΡΟ, Polotsky, 48'11.

⁴⁷ ΑΚΗΟ, Polotsky, 48'12; w dialekcie subachmimskim odpowiednikiem saidzkiego i bohairskiego ΗΑΥ „wiedzieć” jest czasownik ΗΟ. Por. W. E. C r u m, *A Coptic Dictionary. Compiled with the help of many scholars*, Oxford 1939, s. 233a.

⁴⁸ ΠΑΛΙΚΕ ΑΡΑΔ ΖΩΛΟC, Polotsky, 48'15.

⁴⁹ Dosl. „rozkazał związać mojego Pana” ΡΚ(Ε)ΛΕΥΕ ΑΔ(Η)ΟΥΡ ΠΑΧΑΙC, Polotsky, 48'19–20.

⁵⁰ Dosl. „dal” – ΑΔ†, Polotsky, 48'19.

⁵¹ Dosl. „Rzucili łańcuch na jego szyję” – ΑΥΗΟΥΧ ΟΥΖΑΛΥ(ΣΙC) ΑΠΕΦΗΟΥΤ, Polotsky, 48'21–22.

⁵² Ω ΠΡΟΥΤ ΠΤ.ΔΙΚΑΙ(ΟCΥΜΗ), Polotsky, 53'6.

⁵³ ΗΟΥC ΠΤΕ ΤΙΠΠΗΙΔC, Polotsky, 53'12.

⁵⁴ ΤΟΥCΙΑ, Polotsky, 53'12.

⁵⁵ Dosl. „od tych” – ΠΤΟΤΩ, Polotsky, 53'14–15.

⁵⁶ W znaczeniu „tolerowałem je”

⁵⁷ Dosl. „dal” – (Η)ΤΑ†, Polotsky, 53'23.

⁵⁸ ΠΛΟΓΗΑ, Polotsky, 53'27.

go do więzienia. Zakuto go w kajdany w ósmym dniu Emszir⁷¹. Aż do dnia, w którym wstąpił wyżej, minęło dwadzieścia sześć dni, w których pozostawał skuty żelaznymi kajdanami. O godzinie jedenastej wyszedł z ciała i poszedł do mieszkań swojej wielkości, które są w górze⁷². Spotkał swoją Morfe⁷³ [...] światel. Wyszedł na zewnątrz i skoczył w górę w mocy, która poszła za nim. Oto, w ten sposób [...] statua⁷⁴ okazała się u wejścia do świątyni [...] lampa świecąca⁷⁵. Pochwycono go, uniósł się z tego świata [...] skarb [...] wielki sprawiedliwy, który jest święty [...] świat i wszystkie nauki (dogmaty)⁷⁶ [...] wrogowie i złoczyńcy [...].

LA MORTE DI MANI
(I FRAGMENTI DELLA TERZA OMELIA MANICHEA)
LA TRADUZIONE POLACCA

⁷¹ πησιρ, Polotsky, 60'10–11.

⁷² αικκιηαγε πτῆπῆαδ ετ] ρηχιρε, Polotsky, 60'14–15.

⁷³ αϕῤαπαητα ατεϕηορφι, Polotsky, 60'15.

⁷⁴ ψικηε, Polotsky, 60'18.

⁷⁵ Dosł. „lampa, która daje światło” – ρηϕ ετῤρογαηε, Polotsky, 60'19.

⁷⁶ πλογηα, Polotsky, 60'23.